

Borivoje Dunderski*

UDK: 347.9(497.11)

BIBLID: 0352-3713 (2011); 29, (4-6): 1-17

PREGLEDNI RAD

STALNA AKTUELNOST PITANJA LJUDSKIH PRAVA I SLOBODA

REZIME: Izuzetno veliki društveni značaj međunarodnog, regionalnog, državnog i praktično individualnog karaktera ostvarivanja i zaštite ljudskih prava i sloboda. Prvi međunarodni dokument koji na univerzalan i autentično prirodno pravno reguliše ljudska prava potiče iz 18. stoleća, to je bila Francuska Deklaracija o pravima čoveka i građanina. Sva ranija dokumenta se ne odnose na autentična i univerzalna prirodna prava koja čoveku pripadaju po njegovom rođenju nego su sva ta ranija prava sadržana u određenim dokumentima, bila izraz volje vladara da li pojedinca ili oligarhijskih grupa kao neka vrsta oktroisanih prava i koja nisu bila trajna i univerzalna, nego parcijalna i promenjiva.

Kao preteče savremenih i univerzalnih prava čoveka uzima se Engleski zakon o pravima – *Bill of Rights* od 1689. godine. Isto tako period priznavanja ljudskih prava u državnom zakonodavstvu i pravnim aktima pominje se Proglas 13. nezavisnih država Amerike od 1776. godine vezano za Američku revoluciju.

Treba istaći da su međunarodni standardi o ljudskim pravima, pre svih, i iznad svih dati u Opštoj deklaraciji OUN o pravima čoveka iz 1948. godine koja predstavljaju najznačajniju kodifikaciju ljudskih prava, te se to stablo ljudskih prava razgranalo i važi širom planete.

U najširem smislu ljudska prava se mogu odrediti kao minimum moralno političkih i socijalno-ekonomskih zahteva građana u odnosu na državnu vlast čije je ostvarenje preduslov za osnovnu biološku, političku i kulturnu egzistenciju pojedinaca tj. uslov za život dostojan čoveka i njegove huma-

* Gradski sekretar za urbanizam i stambene poslove, Novi Sad

ne i stvaralačke prirode. Takva ljudska prava proističu iz osnovnog karaktera čoveka kao najsavršenijeg planskog i zdravorazumskog bića.

Ključne reči: ljudska prava; prirodna prava; ljudsko dostojanstvo; ljudski život; država; objektivno pravo; subjektivno pravo; deklaracije o ljudskim pravima

Pravo na ljudsko dostojanstvo i slobodan život jeste osnovna karakteristika civilizovanog života čoveka u društvu. Stoga istorijski razvoj društva, a posebno njegov civilizacijski deo (od prvih pisanih pravnih pravila), bez obzira na faze istorijskog društveno ekonomskog razvoja, je ispunjen, nekad više nekad manje, zavisno od preovlađujućih demokratskih procesa, borbom čoveka, i kao pojedinca i kao javno i društveno organizovane individue, za svoja osnovna ljudska prava i slobode.

Ogroman zaokret u kodifikaciji ljudskih prava nastaje donošenjem i usvajanjem Opšte Deklaracije OUN o pravima čoveka iz 1948.god. Međutim donošenjem ove Deklaracije istovremeno se otvorio novi problem, u to vreme, da čitava lepeza i katalog utvrđenih ljudskih prava nema predviđen nikakav mehanizam zaštite jer su data samo deklarativna određenja. Međutim ovaj problem je na regionalnom nivou u Evropi, prevaziđen donošenjem Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Stupanje na snagu Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda značilo je sa jedne strane, da se država delom mora odreći svog suvereniteta, a sa druge strane je građanin postao subjekt međunarodnog prava. Ove činjenice su predstavljale ograničenje za države, pogotovo za one moćne, da se suoče sa svojim građanima, a da pri tome ne odlučuju same. U toj atmosferi, a radi ublažavanja otpora pojedinih država nađeno je kompromisno rešenje uvođenjem Evropske komisije za ljudska prava koja je imala zadatak da postigne poravnanje između pojedinca i države i čak i ako za isto ne bi imala uslova. Najpre je ispitivala dopuštenost i osnovanost pretpostavke a ako bi našla da ima uslova, predmet je proslедила sudu. U početku je Komisija predstavljala stranku pred sudom, a kasnije su se uključili advokati, a na kraju je dozvoljeno da se i sam žalilac pojavi pred sudom. Danas je Evropski sud za ljudska prava otvoren za oko 800 miliona ljudi koji žive na prostranstvima Evrope.

Pitanje zaštite slobode i prava čoveka – građanina je oduvek zaokupljalo pažnju progresivnih snaga u svetu. Interes za to pitanje ne poznaje granice, te je opšti i zajednički za sve države i narode.

Ovo još više dobija na značaju što su, najvećim delom istorije, ljudi živeli u državama koje nisu ni priznavale ni poznavale ljudska prava. Prvi dokumenti kojim se inaugurišu i proklamuju ljudska prava potiču, tek, iz 18. stoleća. Ranija dokumenta, dogovori i proklamacije o ljudskim pravima, uglavnom, se ne odnose na suštinska i autentična pitanja ljudskih prava. To važi i za dokument koji obično stoji na čelu liste o ljudskim pravima **Velika povelja o slobodama** (Magna carta libertas) iz 1215. godine, koja predstavlja, iako veliki korak napred u istoriji razvoja ljudskih prava, u suštini samo kompromis između tada aktuelnog engleskog kralja i pobunjenog plemstva, kojim se plemstvu priznaju određene privilegije i u odnosu na njih i sputava vlast kralja. Tom pogodbom su se, istina, okoristili i drugi slobodni ljudi, kao npr. Kraljevim obećanjem da nijedan slobodan čovek neće biti ubijen i zatvoren ili stavljen van zakona ili prognan, ili na bilo koji način lišen svog položaja, niti će se protiv njega upotrebiti sila ili uputiti drugi da to učine, osim na osnovu zakonite i pravosnažne presude. Takođe i u Zakoniku srpskog cara Dušana, iz 1394, reč je, pre svega, o samoograničavanju svemoćne monarhove vlasti u želji da vlada pravično, čovečno i delotvorno, ali ne nikako o priznanju da ljudi imaju prava, nezavisno od suverene volje.

Neki stariji dokumenti, istina, sadrže odredbe slične današnjim propisima koji se ubrajaju u korpus ljudskih prava, kao npr. pretpostavka nevinosti, dostupnost i nepristrasnost sudova, međutim to nisu bila ničija prava po rođenju nego pravičan način vladanja koji se uvek mogao napustiti.

Kao preteča savremenih izvora ljudskih prava spominje se i engleski Zakon o pravima (Bill of Rights) od 1689. godine koji uspostavlja ustavnu monarhiju, prenosi vlast na parlament, koji umesto monarha postaje sve-moćan i slično prosvetljenim monarsima može se ponašati pravično, voditi računa o interesima svih i priznavati im postepeno sve šira prava, ali to još ne znači priznavanje osnovnih ljudskih prava pojedincima.

Period priznavanja ljudskih prava u državnim aktima i zakonodavstvu započinje Američkom i Francuskom revolucijom. Proglas nezavisnosti 13 država Amerike od 1776. godine – Deklaracija nezavisnosti gde već u drugom stavu iskazuje sledeće: Smatramo očiglednim istinama da su ljudi stvoreni jednaki i da ih je njihov tvorac obdario neotudivim pravima među koja spadaju, život, sloboda I traženje sreće.

Članovi francuske Nacionalne skupštine počinju svoju Deklaraciju prava čoveka i građanina od 1789. godine rečima: Predstavnici francuskog naroda... smatrajući da su nepoznavanje, zaboravljanje i preziranje prava čoveka jedini uzroci opštih nesreća i korupcije vlada, rešili su da izlože u jednoj svečanoj deklaraciji prirodna, neotuđiva i sveta. Prava čoveka da bi ih ova Deklaracija stalno držala pred očima svih članova društvenog tela neprestano podsećala na njihova prava i dužnosti. U daljem tekstu Deklaracija proklamuje: sloboda se sastoji u mogućnosti da se čini sve ono što ne škodi drugima, tako vršenje prirodnih prava svakog čoveka nema granica, osim onih koji obezbeđuju drugim članovima društva uživanja onih istih prava. Ove granice mogu biti određene samo zakonom.

Treba naglasiti da su međunarodni standardi o ljudskim pravima, pre svih i iznad svih, izraženi u Opštoj deklaraciji UN o pravima čoveka iz 1948. godine koja predstavlja najznačajniju kodifikaciju ljudskih prava, te ovo stablo prirodnih prava razgranalo se širom ljudske planete. Ova deklaracija svojom osnovnom i uvodnom odredbom u članu – 1, konstatuje dobro poznatu misao, da se sva ljudska bića rađaju slobodna i jednaka u dostojnstvu i pravima. Ona su obdarena razumom i svešću i trebaju jedni prema drugima da postupaju u duhu bratstva.

Ovi principi nisu bili nepoznati u istoriji tako da se o njima i govori i piše od Platona, Aristotela preko stoičke škole starog Rima (Seneka) i srednjovekovne filozofije (Toma Akvinski), a onda se dobijaju snažni impulsi preko Huga Groclusa, Tomasa Hobsa, Monteskjea, Dekarta, pa sve do Kanta i Hegela, ali do savremene ideje o kodifikaciji ljudskih prava, a na međunarodnom nivou, do njihovog regulisanja, dolazi kao rezultat strahota Drugog svetskog rata. Tek tada se napušta dogma o apsolutnom suverenitetu država i gde država ima pravo da postupa prema građanima prema unutrašnjem pozitivnom pravu, tj. o nacionalnom razumnom pravu kao prvoj i poslednjoj instanci proklamovanja i zaštite ljudskih prava i osnovni princip u nemešanju u stvari druge države.

Pojam ljudskih prava

„Ljudska prava kao tekovina škole prirodnog prava, značajna su zbog velikog uticaja koji su izvršila na politički život Evrope. Tako na primer ideje prirodnog prava predstavljaju najvažniju pokretačku silu koja je dovela do individualističke atmosfere u periodu Renesanse. Ona su od ukidanja mnogostrukih „okova” srednjeg veka i ukidanja kmetske potčinjenosti